

Pedagogia de la festa al segle XVIII a través de la Consueta parroquial de Riudellots de la Selva (1763)

Joaquim M. Puigvert i Solà

1. EL DOCUMENT: LA CONSUETA PARROQUIAL DE RIUDELLOTS DE LA SELVA DE L'ANY 1763. PRIMERA APROXIMACIÓ VALORATIVA

La nostra recerca per diferents arxius locals, ens ha portat a una troballa ben gratificant: la Consueta del 1763 de la parròquia de Riudellots de la Selva. Aquest document fou escrit pel clergue Joan Calderó, obtentor de la sagristia curada de Riudellots des de l'any 1728 i fill d'un dels masos més importants del mateix poble: Can Calderó.

La lectura d'aquesta consuetud ens ha anat fent veure la seva importància, no només per les seves dimensions, sinó especialment pel seu contingut¹. Primer de tot, però, fóra convenient dir quelcom sobre aquest tipus de documentació, força freqüent de trobar als arxius parroquials.

1.1. La funcionalitat de les consuetes parroquials

Les consuetes parroquials eren confeccionades pels rectors de les parròquies, sovint sota la pressió dels bisbes, amb l'objectiu concret d'anotar tot

1. La Consueta de Riudellots del 1763 té un conjunt de 134 fulls de 15 × 19,3 cm cada un, tots relligats i enquadernats amb pergami. Hi ha 123 fulls numerats. Dels 134 fulls, 109 són els escrits per Joan Calderó i constitueixen pròpiament la Consueta del 1763.

El full 121 ens dona una informació prou important: parla de l'existència a Can Calderó d'una consuetud igual que la del 1763. La informació la dona el rector Esteva Sala, el 1886. Per tant, Joan Calderó féu dues consuetes iguals: una per a l'arxiu parroquial i l'altra per a l'arxiu patrimonial de casa seva. No deixa de ser curiós i apassionant alhora.

És una evidència més de l'excepcionalitat del document i la dualitat que hi ha en Joan Calderó: com a clergue sagristà de Riudellots i com a home estretament vinculat a la seva família i al poble. És, ben segur, aquesta coincidència el que fa molt interessant aquest document. Amb posterioritat anirem a l'arxiu de Can Calderó, per tal de localitzar l'esmentada còpia.

allò que era consuetudinari en la parròquia: les festes que es feien, com se celebraven, qui les pagava, com s'organitzaven els laics en les tasques parroquials (obrers, pabordes, campaners...), les associacions (confraries, administracions...). Les consuetes segueixen el calendari de l'any. Les que nosaltres coneixíem abans de la de Riudellots² són d'una gran brevetat. De manera molt concisa s'explica el calendari festiu anual. Es tracta d'uns documents de caràcter molt utilitari i litúrgic.

El clergat sobrevingut als pobles trobava en les consuetes una bona eina de coneixença dels costums parroquials acumulats a través dels anys. En elles hi ha quelcom de pedagògic, en la mida que són una eina integradora del clergat en els costums de les diferents parròquies. El clergat és variable a través del temps i gairebé sempre és forani a la parròquia on és destinat. La parròquia, entesa com a institució que aglutina una comunitat d'homes i dones, roman en la seva consuetud. Tanmateix, la consuetud és també objecte de canvi, malgrat que es tracti d'un canvi presidit per una considerable lentitud. Tal com diu E. P. Thompson: «*Las prácticas y las normas se reproducen de generación en generación en el ambiente lentamente diferenciador de la costumbre*».³ Les consuetes, d'alguna manera, el que fan es resoldre un «hàndicap» del clergat: ésser, al menys en un primer moment, elements estranys en el marc comunitari parroquial. Les societats pre-industrials tenen com una de les seves prioritats concedir molta importància al que és la introducció en l'experiència social o saviesa de la comunitat: cada generació està en relació d'aprenent respecte als més grans⁴. Darrera les consuetes parroquials hi ha quelcom d'això: introduir al clergat en l'experiència de la comunitat, en aquest cas d'una manera especial en les seves manifestacions festives.

La documentació que estem analitzant tot i ésser escrita, arrela del tot amb els trets de la cultura pagesa i els seus mecanismes d'aprenentatge observacional, on l'exemple i l'experiència esdevenen una contínua lliçó.

1.2. Valoració global de la Consueta de Riudellots

La Consueta del 1763 de Riudellots és prou eloqüent en tot el que hem dit fins aquí. Hi ha en ella, però, quelcom d'excepcional: el fet que estigui escrita per un clergue fill del poble, i, per tant, íntim coneixedor dels seus costums i tradicions. D'alguna manera Joan Calderó en escriure-la el que fa es passar al canal escrit allò que a ell des de petit li ha estat transmès, com a la resta dels seus convilatans, per via oral i a partir de la pròpia experiència: allò que ha vist, ha viscut, ha sentit...

Tot sovint surten referències a la tradició oral, signe evident de coneixement profund del poble: «com se diu per tradició dels uns als altres»... Un exponent clar d'aquest coneixement ens el dóna un detall: dedica cinc fulls per totes dues bandes a explicar un dels problemes més grossos que té plantejats Riudellots i que ja ha esdevingut una constant en la seva història: les

2. Les consuetes consultades són les corresponents a la parròquia de Vilobí d'Onyar (la Selva): la del segle XVIII (no porta data concreta), la del 1827 i la del 1910, i la Consueta del 1735 de la parròquia de Salitja (la Selva), aquesta darrera més completa.

3. THOMPSON, E. P.: *Tradición, revuelta y conciencia de clase*, p. 43.

4. THOMPSON, E. P.: *op. cit.*, p. 43.

inundacions. Introdueix la qüestió després de narrar com es fa la festa de Sant Gregori del 28 de novembre i de dir que:

«Esta festividad de St. Gregori Taumaturgo, en la present parròquia és molt antiga; y se introduhí, com se diu per tradició de uns a altres, reclamanlo per Especial Advocat contra diluvis, y per Especial Deffensor de Ayguats».⁵

Tot seguit enceta la qüestió explicant que pel motiu de les inundacions constants que patia el poble es decidí traslladar-lo de lloc —allà on és ara a l'actualitat— el 1430 (dóna la data i més endavant afirma que d'aquest canvi n'hi ha documentació escrita a la sagristia de Riudellots). Parla també de les inundacions del 1688 i el 1709 i finalment descriu amb tot detall les que varen tenir lloc el 16 de novembre del 1763, any en què escriu la Consueta, explicant, també, les inundacions d'altres indrets de Catalunya i, d'una manera especial les que varen patir els pobles de l'Empordà i la ciutat de Girona aquell any 1763. Tot plegat ens indica que Joan Calderó era un home ben informat i preocupat per les coses del seu poble fins al punt que critica durament tal com es va fer el trasllat del poble, ja que no solucionà la qüestió de les inundacions per ésser massa a la vora de l'antiga localització i, per tant, de les dues rieres i el riu Onyar, causants de les inundacions.

No podem oblidar, però, que el qui escriu la Consueta a més d'ésser fill del poble és clergue sagristà de la parròquia i és aquest càrrec el que motiva que ell escrigui el document que ara valorem. Joan Calderó no es limita a fer una simple descripció de les festes sinó que, tot sovint, darrera la descripció fa uns comentaris valoratius. Aquests comentaris donen al nostre document un contingut dialèctic considerable, ja que el mateix sagristà fa esment de les opinions i els comportaments dels seus parroquians, que, naturalment, a vegades són divergents amb els seus criteris. Per dir-ho d'alguna manera, hi ha un cert diàleg entre uns punts de mira més «il·lustrats» i uns altres de caràcter més popular.

Malgrat que la funció de la Consueta és la de descriure les pràctiques consuetudinàries, tal com es fan al 1763, el nostre clergue a voltes introdueix en el document un interessant contingut diacrònic. Retrocedeix en el temps explicant els antecedents de les festes, les causes del seu origen o dels canvis que s'han donat o, com ja hem vist, donant una dimensió històrica a les inundacions.

No cal dir que aquesta característica dóna al document un nivell qualitatiu molt superior, en no fer una simple descripció sincrònica dels costums parroquials. La dimensió històrica, crec, és la gran qualitat d'aquest document.

Joan Calderó va més lluny també de les valoracions que fa de les festes (podríem dir-ne del pensament educatiu) i ens parla d'una praxi educativa ja que, no sense entrebancs, aconsegueix canviar alguns costums festius del poble. No sempre, però, ho aconsegueix. A voltes no li queda altra alternativa que la ironia o l'inconformisme. Caldrà fer esment, doncs, de la resistència als canvis per part del poble i consegüentment dir quelcom sobre el nivell d'autonomia de la cultura popular enfront d'una cultura il·lustrada.

5. Arxiu Parroquial de Riudellots de la Selva (APRS), *Consueta 1763*, f. 93.

A través de la lectura de la Consueta és relativament fàcil adonar-se que la ponderació és una de les característiques del sagristà de Riudellots. És un home de criteri. No tots els costums i tradicions li mereixen la mateixa consideració. Hi ha en ell un considerable esforç racionalitzador.

Finalment, assenyalar que Joan Calderó és un home que viu el seu temps i comparteix la preocupació màxima de tota economia pagesa: les males collites. Dedica els tres fulls darrers de la Consueta a explicar el que ell titula «miserias del any 1764». Parla, doncs, d'una constant en la història de l'Antic Règim: les crisis de subsistència. Esmenta la manca de tot tipus d'aliments (grans, cols, naps...) i fa una relació dels preus crescuts de diferents productes agraris en els diversos mercats propers a Riudellots (Girona, Hostalric, Cassà de la Selva, Santa Coloma de Farners). Parla que el maig del 1764 s'ha arribat a la situació de «fam general» que ha provocat defuncions, tot i que han estat poques gràcies a la pràctica de la caritat. Esmenta, també, el paper beneficiós de les importacions de blat que arribaven als ports de Catalunya, tot i que es mostra crític envers l'interès que hi havia en elles per part dels mercaders, que sortien beneficiats de la situació de crisi.

No podem acabar aquesta primera aproximació valorativa d'aquest document sense plantejar-nos una qüestió clau per a tot historiador: fins a quin punt arriba la fiabilitat del document que s'estudia. Joan Calderó, malgrat ésser de Riudellots, a causa de la seva tasca de sagristà i la seva procedència social, és un exemple clar d'intermediari cultural. Tal com diu l'historiador italià Carlo Ginzburg a la introducció del seu llibre *Il Formaggio e i verni*⁶ els historiadors no poden posar-se a dialogar amb els pagesos de segles passats. Han de servir-se de fonts escrites doblement indirectes ja que foren escrites per individus més o menys vinculats a les classes dominants i a la cultura dominant. Hem de ser conscients, doncs, dels límits propis de la documentació amb què treballem. Tanmateix, com diu el mateix Carlo Ginzburg, el fet que una font no sigui «objectiva» no significa que sigui inutilitzable.

Tal com ja hem dit, la Consueta de Riudellots és d'un contingut cultural altament dialèctic. S'hi pot aplicar l'anàlisi que fa l'antropòleg del País Valencià Joan F. Mira en el seu treball *Sociedad rural y cambio social: notas para un planteamiento* quan parla de la societat pagesa no com una societat total i autònoma, sinó com una «semisocietat» i «semicultura». Cal ser conscients de:

«Las limitaciones de las posibilidades de *evolución autónoma* de la sociedad campesina como tal, puesto que necesariamente se halla sometida a la evolución del sector no rural de la sociedad global. La situación de "fuera", en sus dimensiones económica, política, ideológica, etc., condiciona y ha condicionado siempre de manera básica a las comunidades campesinas».⁷

(El subratllat és de l'autor del text.)

La Consueta de Riudellots és quelcom més que un simple llibre manuscrit sobre el calendari festiu d'una comunitat parroquial i ultrapassa la seva funció teòrica. Té conjuntament alguna cosa d'història local i alhora un cert

6. GINZBURG, C.: *El queso y los gusanos*, pp. 13-28.

7. MIRA, Joan F.: *Vivir y hacer historia. Estudios desde la antropología social*, p. 14.

regust de memòries personals de Joan Calderó. Jean Delumeau notifica l'escassetat que hi ha de diaris escrits per rectors de parròquies i el particular interès d'aquest tipus de documentació «*Son particularmente interesantes las memorias de los párrocos. Estos diarios manuscritos constituyen minas de información respecto a la vida cotidiana de una determinada población*».⁸ Delumeau parla de la situació privilegiada en què es troben alguns rectors: són força instruïts i coneixedors de la situació política i religiosa del seu temps; són rigorosos i meticulosos en la seva feina. Creiem que en la Consueta de Riudellots hi ha quelcom de tot això, que li dóna un cert caire de document privilegiat (això fóra millor dir-ho després de fer una recerca sistemàtica per diferents arxius parroquials d'aquest tipus de documentació).

Hem de dir que tot just hem encetat aquesta investigació. El que hem fet aquí és la primera aproximació valorativa, resultat d'una lectura ràpida i no sistemàtica del document. El que presentem en aquest treball són els primers interrogants que s'han obert. La veritable recerca encara no ha començat (transcripció total del document, elaboració de quadres o fitxes segons temes, quantificar tot allò quantificable, recerca d'altres consuetes per tal d'establir comparacions, construir —si és possible— la història personal de Joan Calderó i el seu marc familiar i de poble...). Siguem sincers: aquest treball és producte de la impaciència personal provocada pel fet de deixar-me —volgudament— captivar pel document.

2. EL CONTEXT

Joan Calderó és un petit exemple de clergue il·lustrat. A través de la Consueta escrita per ell ho demostra a bastament. Cal, doncs, que el relacionem amb el moviment il·lustrat eclesiàstic que es dóna a Catalunya i representat per figures com les dels bisbes Climent, Armanyà, Tomàs de Lorenzana... En ells hi ha unes constants que també es fan presents en el nostre clergue rural: una actitud purificadora davant els costums del poble. Intenten treure tot allò que sigui superstició i motiu d'escàndol. El segle XVIII és ple de mesures que regulen i modifiquen les festes populars a partir d'edictes episcopals. Darrera seu hi ha la filosofia del Concili de Trento que posa en estat d'alerta als bisbes:

«Ni abusen tampoco los hombres de las fiestas de los santos, ni de la visita de las reliquias, para tener convitonas, ni embriagueces: como si el lujo y la lascivia fuese el culto con que deban celebrar los días de fiesta en honor de los santos (...)».⁹

En aquest sentit és molt eloqüent el capítol sisè del llibre de Francesc Tort i Mitjans dedicat al Bisbe Climent.¹⁰ Al llarg d'aquest capítol es donen a conèixer tot el reguitzell de mesures prohibitives del bisbe Climent, autèntic paradigma de bisbe il·lustrat a Catalunya. Les mesures són prou variades:

8. DELUMEAU, Jean: *El catolicismo de Lutero a Voltaire*, p. 167. Delumeau dóna l'exemple del diari d'Alexandre Buboïs, rector de Rumeigies (diòcesi de Tournai) del 1686 al 1739 i publicat per PLATELLE, H.: *Journal d'un curé de campagne au XVIIe siècle*, París, 1965.

9. *El Sacrosanto y Ecuménico Concilio de Trento*, Ch. Bouret, París, 1893, p. 366.

10. TORT MITJANS, Francesc: *El Obispo de Barcelona Josep Climent i Avinent (1706-1781)*, pp. 272-286.

contra el luxe, contra les representacions dins l'Església i les processons, contra les processons nocturnes, entre d'altres.

En parlar del context il·lustrat ens és obligat dir alguna cosa sobre el jansenisme. El jansenisme al segle XVIII és ja diferent del jansenisme teològic anterior. Els anomenats jansenistes del segle XVIII (així com els anteriors) intenten purificar els costums, els rites, els sentiments religiosos. Es pretén que l'Església retorni a les fonts.¹¹ Aquest tarannà il·lustrat, liberal i reformista és titllat al segle XVIII de jansenista per part especialment dels reaccionaris. Tal com diu Jean Delumeau el jansenisme té quelcom d'arcaïtzant i innovador alhora.¹²

Hi ha dues qüestions que ara ens interessien especialment sobre el jansenisme: el seu episcopalisme (partidaris de la restauració de l'autoritat dels bisbes enfront el centralisme de Roma) i la importància que donen a la tasca dels rectors parroquials. Bisbe i rector han d'ésser els executors de les reformes purificadoras. Els bisbes reformistes veuran en els sínodes diocesans les eines per tal d'intensificar la comunicació amb els rectors per tal de precisar la seva missió. El bisbe Climent de Barcelona demanà constantment informes als diferents rectors abans de celebrar els sínodes.¹³ Delumeau veu en els estatuts sinodals un clar testimoni sobre la realitat sociològica que s'esforçaven a transformar.¹⁴

M. Giovanna Tomsich assenyala la tasca també paradigmàtica del bisbe il·lustrat i jansenista de la Toscana Scipione Ricci, remarcant el pes del clergat parroquial a l'hora de fer viable un projecte de caire reformista en l'Església toscana:

«Los párrocos eran elementos esenciales en la divulgación de la doctrina y práctica de los jansenistas toscanos que querían reformar la conciencia de las gentes inculcando la enseñanza de una religión más escueta, el amor a lo sencillo y humilde de las iglesias primitivas».¹⁵

La tasca de Joan Calderó que es dibuixa darrera la seva Consueta s'ha de situar en aquest context il·lustrat i reformista del segle XVIII. I ens atrevim a fer-ho a partir d'una constatació: l'alta «professionalitat» del nostre clergue, en tant que era del tot conscient de la seva responsabilitat, la qual cosa queda prou evident a través dels consells que dona per mitjà de la Consueta. Hi ha en ell un gust per la «feina ben feta», és rigorós i exigent. Aquest tarannà, en el context eclesiàstic de l'Antic Règim, és innovador.

Hem fet referència al context general. És bo, però, que fem referència a un context més petit, però no per això menys important: el context que jo anomenaria «context il·lustrat rural». Evidentment, hem de parlar del pedagog Baldiri Reixac, capellà i mestre de minyons d'un petit llogarret proper a Banyoles: Sant Martí d'Ollers. La figura de Baldiri Reixac és un exemple clar de la competència present en el clergat reformista del segle XVIII. La seva obra *Instruccions per a l'Ensenyança de minyons*, publicada a Girona

11. TOMSICH, M.ª Giovanna: *El jansenismo en España*, p. 20.

12. DELUMEAU, Jean: *op. cit.*, p. 143.

13. TOMSICH, M.ª Giovanna: *op. cit.*, pp. 103-104.

14. DELUMEAU, Jean: *op. cit.*, p. 169.

15. TOMSICH, M.ª Giovanna: *op. cit.*, p. 45.

el 1749, és resultat d'una presa de responsabilitat per part del rector d'Ollers. Ell mateix ho diu:

«(...) Per esta rahó trobantme jo baix de esta obligació, per obtenir lo ofici parrocal, encara que sia lo més ínfim e indigne de tots, he resolt per compliment de ma obligació, compondrer la present obra per la instrucció dels minyons de ma parròquia, y darla al públich perque així pugua ser útil a tots los del Bisbat y de tota la Provincia».¹⁶

Reixac vol fer útil la seva tasca educativa i que ultrapassi el petit marc de la seva parròquia. Tanmateix, fa una opció pel món de pagès. Puntualitza d'una manera especial que la seva obra va dirigida «singularment aquells que ensenyan en los pobles aldeans».¹⁷ Dedicava unes quantes pàgines a explicar els valors que ell troba dins la cultura pagesa i que fan als pagesos mereixedors de respecte. Aquestes pàgines són titulades molt significativament: «Del apreci y honor que los minyons estudiants dehuen fer dels pagesos y de sos fills».

Sense pretendre posar al mateix sac valoratiu Baldiri Reixac i Joan Calderó,¹⁸ veiem entre ells un cert paral·lelisme.

«Reixac, que passarà més de mitja centúria en un poblet rural, i que de naixença ja venia de pagès, s'identifica plenament amb el món rural i en fa una defensa valenta».¹⁹ Baldiri Reixac té els orígens en un mas important de Bell-lloc d'Aro —el mas Reixac—. Joan Calderó, tal com ja hem dit, és fill d'un dels masos més importants de Riudellots de la Selva. Observem uns orígens similars. Hi ha en ells alguna cosa que es complementa: Reixac a través del seu llibre ens dóna a conèixer els seus criteris educatius i la responsabilitat que tenen en l'educació «els pares de la república». Ens parla, d'educació formal, canalitzada a través de l'escola. Joan Calderó, a través de la seva Consueta insinua una tasca important d'educació informal. Els dos són clergues i contemporanis entre ells. Són un exponent d'un clergat rural, d'origen pagès, i que es poden fàcilment vincular als corrents renovadors de la societat del segle XVIII.

Salvador Bardulet en les Cinquenes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans presentà una comunicació que ens mostra la tasca educativa d'un clergue rural de la comarca d'Osona: Hermenter Martí, rector de Gurb, de finals del segle XVIII i principis del XIX. Hermenter Martí publicà en català un «Catecisme de les Festes» a principis del segle XIX (1805). Així justificà la seva publicació:

«Ara us dono en escrit moltas cosas que en lo decurs de tans anys vos he dit de viva veu sobre esta materia. Y me persuadesch que serà de tant major utilitat pera vosaltres, quant los que sabeu llegir podreu veurer en vostras casas lo que es difícil retenir en la memoria sols per oirho annual-

16. REIXAC, Baldiri: *Instruccions per la enseñansa de minyons*, Estampa del Brusi, Barcelona, p. 19.

17. REIXAC, Baldiri: *op. cit.*, p. 30.

18. Caldria estudiar la figura de Joan Calderó i fer la seva biografia, així com resseguir els seus estudis al Seminari de Girona.

19. MARQUÈS, Salomó i ROSSICH, Albert: «Introducció» a *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*, v. II, p. XLV.

ment alguna vegada. Y veus aquí à que's dirigeix aquesta obra, y per que lo titulo Catecismo de las Festas».²⁰

Salvador Bardulet afirma que el rector de Gurb participava de la ideologia il·lustrada, liberal i reformista i que al llarg del seu catecisme fa un rebuig total de la superstició i planteja la necessitat d'anar a les fonts del cristianisme (es lamenta de la inexistència d'uns evangelis en català). El rector de Gurb mantingué correspondència amb un bon exemple d'il·lustrat: Fèlix Amat. És un exemple més que pot ajudar a descobrir el «context il·lustrat rural». De moment, per a nosaltres, Baldiri Reixac ens parla del paper que podia tenir una escola rural del segle XVIII. Joan Calderó per mitjà de la seva *Consueta* ens dibuixa el funcionament d'una comunitat pagesa a l'entorn de la institució parroquial: com s'organitza i com fa festa, tot això acompanyat de punts de mira personals. I, finalment, el rector de Gurb ens recorda el paper i la influència de l'Església en el poble a partir de la trona. Tots tres esdevenen «educadors».

3. ACTITUD PURIFICADORA DAVANT LA FESTA

En la *Consueta* de Riudellots ens trobem amb un exemple clar de modificació d'una festa, a partir d'accions eclesiàstiques. El 16 d'agost —diada de Sant Roc— a Riudellots era costum d'anar en processó a la Capella de Sant Roc de la parròquia de Vilablereix (a uns 10 km). Tal com diu la *Consueta*, el bisbe de Girona Josep Taberner (bisbe en el període 1720-1726), prohibí totes les processons que s'allunyessin més de mitja hora de les esglésies parroquials,

«(...) mogut dels molts abussos se experimentaven en diades de semblants professons que havien més a irritar que a placar la Divina Justícia».²¹

De fet, aquesta prohibició episcopal no devia ser res més que l'aplicació d'allò que es declarà en el Concili de Girona del 1717, presidit pel bisbe de Girona Miquel Joan de Taberner i Rubí (1699-1720):

«El importante concilio de Girona de 1717, declaró que las rogativas y cualquier procesión no debían traspasar al término parroquial, dirigirse a ermitas vecinas, tener duración superior a dos horas y bajo concepto alguno hacer estaciones a paradas para comer y beber».²²

La romeria de Sant Roc, doncs, quedava teòricament prohibida. Tanmateix, el poble es resistí a la mesura episcopal, cercant la manera de continuar anant a Vilablereix, sense desobeir les ordres del bisbe. Hi hagué una pressió popular i alhora una certa condescendència per part dels rectors d'aleshores. Així ens ho diu Joan Calderó:

20. Citat per BARDULET, Salvador: *Vint-i-dos anys d'instrucció catequètica a Gurb* a «Resums de les comunicacions» a les 5.ª Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, Vic, 1982, pp. 22-24.

21. APRS, *Consueta 1763*, ff. 67-68.

22. TORT MITJANS, F.: *op. cit.*, pp. 272-273.

«Después per importunacions de alguns Parroquians a qui los Parochos que a las horas heran de la present Parròquia contemplaven se prengué lo mètodo continuar esta Professó (...).»²³

Tot seguit Joan Calderó explica el nou mètode de continuar la processó. La «solució» que es trobà fou airosa i diplomàtica. Se sortia de l'Església parroquial de Riudellots en processó fins arribar al Mas Saurí (calculem a mitja hora de la vila). Arribats aquí es guardava tot l'instrumental processional (veracreu, gonfanons, estendarts i atxes) i el capellà es treia la roba litúrgica (capa pluvial, roquet i estola). Tot seguit es continuava fent camí en direcció a Vilablereix «no ab Professó sinó privadament». Hom pensa que això de fer el camí «privadament» devia ser una fal·làcia de les més grosses. Quan faltava mitja hora de camí per arribar a la Capella de Sant Roc, la processó es tornava a desplegar i «ab tota forma de Professó se feya lo Arribo a dita Capella». Després de cantar l'oració de Sant Roc «se prenia algun mòdich aliment procurant a descansar de la fatiga del camí, affins a la hora se havia de celebrar lo Offici». L'ofici començava a les 10 hores del matí i finalitzava a les 12 del migdia. Acabat l'ofici el capellà, els obrers de la parròquia i els escolans dinaven a càrrec de l'Obra de Riudellots. Després de dinar, «fent temps se dexave passar la calor affins a las 4 horas de la tarda». Tot seguit es marxava de Vilablereix en processó amb el mateix sistema de l'anada, però amb una particularitat: a mig camí «privat» es prenia un refresc col·lectivament. Així ho diu de clar la Consueta:

«(...) continuant axís privadament camí affins arribar a las Alssinas de casa den Vinyas de Ayguaviva, ó, altre mediana distancia en que baxant de cavall se prenia algun refresch tot a carrech dels obrers, y gasto de la Obra (...).»

Arribats altre vegada al Mas Saurí es constituïa de nou l'ordre de la processó i s'arribava a la vila de Riudellots cantant el «Tedèum». Joan Calderó descriu així la romeria de Sant Roc. Cal pensar que aquesta descripció és tal com se celebrava des de la prohibició del bisbe Josep Taberner (dins el període 1720-1726) fins al 1740 en què es deixà de fer, resultat de les pressions fetes per Joan Calderó en aquest sentit. El redactor de la Consueta assenyala les despeses anuals que ocasionava a l'Obra el menjar i beguda del dinar i el refresc de la tarda: més de sis lliures. I també fa esment que el dinar i el refresc eren una font de discòrdies. Sempre hi havia qui quedava descontent «per mes que los obrers fessen». Tal com explica aquesta festa Joan Calderó, hom s'adona aviat que no era del seu grat. Finalment es deixà de fer la romeria el 1740:

«Y se observà affins en lo any 1740 en que convocant los obrers, y ponderarlos lo poch edificativa era esta funció y pòdersse prudentment judicar esser mes del desagrado, que del agrado de Déu Nostre Senyor; y que seria millor fersse altre funció més edificativa, y més agradable als ulls

23. APRS, *Consueta 1763*, f. 68. A partir d'aquí fins al final d'aquest apartat, les transcripcions que fem textuals de la Consueta no tindran citació. Totes corresponen als fulls 68, 69, 70 i 71 de l'esmentat document.

de Déu se convingué unanimement mudarsse en lo modo seguent y baix escrit (...).

(El subratllat és meu, J. M. P. S.)

Després de narrar tal com se celebrava aquesta festa arran de la prohibició fins a la decisió de suprimir-la és convenient introduir algun element valoratiu.

Primer de tot assenyalar una cosa prou evident: la festa trenca la rutina quotidiana i en ella les coordenades d'espai i temps adquireixen nous significats i valoracions.²⁴ L'espai festiu del 16 d'agost a Riudellots era itinerant i nou: el camí vers Vilablereix i la Capella de Sant Roc són el marc de la festa on hom canta, resa, menja, descansa i beu. La resistència del poble a l'acte prohibit de la processó i la recerca d'una «solució de compromís» és prou significativa per a veure la importància d'aquesta festa per als homes i dones de Riudellots. En paraules de Michel Vovelle «La festa és una forma privilegiada d'expressió i trobada».²⁵ La prohibició teòrica episcopal i la decisió «pactada» del 1740 el que fan és reduir les possibilitats d'expressió i trobada de la gent de Riudellots, ja que se'ls redueix el marc relacional amb d'altres comunitats rurals.²⁶

Un element important de la festa de Sant Roc és el menjar i la beguda: «Una de les funcions bàsiques de les festes seria la que podríem dir-ne funció biològica en el sentit que la festa, normalment, serveix per a reparar el desgast quotidià d'energies físiques i mentals».²⁷ La festa es caracteritza per

24. CONTRERAS, Jesús i PRAT, Joan: *Les festes populars*, p. 103.

25. VOVELLE, M.: *La caïda de la monarquia*, p. 50.

26. És convenient valorar les romeries a d'altres pobles com a escaleta oberta anual que permetia la relació amb d'altres comunitats veïnes. En un context on predominava l'aïllament això era prou important. Tanmateix, hi podem veure un contingut educatiu clar: les romeries eren una eina de coneixement del territori en un marc més ampli que el local (comarcal), així com d'integració entre habitants d'aquest marc extra-comunitari. Conseqüència de tot això eren els contractes que s'establien, especialment pel que fa a la família (acords de matrimonis) i l'economia (diferents contractes). L'anàlisi que fa Lluís Casassas sobre la permanència de fires i mercats a través de la història ens pot ser útil a l'hora de valorar les romeries. Casassas diu que a més de l'interès econòmic i comercial, la permanència dels mercats es pot explicar per «la necessitat que sempre ha sentit l'home del contacte directe amb els altres homes, del contacte personal, del fugir de la soledat immensa que suposa la mecanització, la uniformitat i l'anonimat a què tendeixen, sempre, les relacions comercials (...). Ara bé avui, potser més que mai, els mercats i les fires es mantenen (...) per aquests inefables ressorts psicològics que fan que l'home busqui sempre l'home, que l'home es resisteixi a perdre el seu poder de personalització» (CASASSAS, Ll.: *Fires i mercats a Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1978, p. 269). Hom pensa que, amb les distàncies que cal respectar, podem extrapolar l'anàlisi de Casassas a les romeries. Aquestes a més de la seva múltiple funcionalitat (religiosa, econòmica, festiva, culinària...) eren resultat de la necessitat que té l'home de relacionar-se i ultrapassar els marcs de relació ordinaris (la família i el poble). Per a copsar l'ambient que hi havia a les romeries on es reunien diferents pobles recomanem la lectura del capítol I de la novel·la de VAYREDA, Marià: *La punyalada*, pp. 27-35 on es descriu l'Aplec dels Francesos a Sant Aniol (Alta Garrotxa). Les pàgines de Vayreda sobre aquest aplec són un complement extraordinari a la descripció que es fa en la Consuetud de Riudellots sobre la Festa de Sant Roc, ja que reconstrueix de manera molt viva els diferents elements d'aquest tipus de festa. Pel seu interès transcriurem un tros del sermó que Marià Vayreda fa dir al rector de Sant Aniol, en l'ofici de l'Aplec dels Francesos i on es veu que el divertiment (tot ballant i emborratxant-se) era un component bàsic d'aquest tipus de festa: «Vosaltres heu continuat ofenent a Déu amb vostres borratxeres, amb vostres pecaminoses faràndoles, fent servir els sants per tapadora, ballant i baladrejant al recés de les santes ermites (...)» (p. 30). Vayreda presenta l'Aplec com una bona ocasió per a fer declaracions amoroses: «(...) i de molt temps que tenia escollit l'aplec de Sant Aniol per a fer una solemne declaració, presentant els memorials en tota forma, ja que aital diada era, en la comarca, senyalada com la més escaienta per als prometatges que volien fer sort» (p. 27). També presenta l'aplec com a eina de comunicació: «A tothom movia la curiositat d'inquirir noves del món, que allí no podien mancar, aplegant-s'hi gent de tants indrets diferents» (p. 29). Hem de ser conscients de la complexitat que hi havia en aquest tipus de manifestacions populars, que explica que no s'acabessin amb un simple decret.

27. CONTRERAS, J. i PRAT, J.: *op. cit.*, p. 117.

l'abundància i l'ostentació de béns que s'ofereixen i es reforcen els lligams de reciprocitat entre el qui dóna i el qui rep:

«Ara bé, les despeses fetes reforçaven els lligams de reciprocitat perquè el que hom havia rebut hauria d'ésser tornat, a la curta o a la llarga, amb escreix, o almenys en pla d'igualtat, creant-se així tota una complexa xarxa de relacions fonamentada en aquest tipus d'intercanvis socials».²⁸

Que hi hagués problemes de descontent vers el dinar i el refresc pot ésser signe que d'alguna manera fallaven els lligams de reciprocitat: devia haver-hi qui pensava que allò que rebia no estava en pla d'igualtat en referència a d'altres anys. Tot fa pensar que aquestes queixes procedien dels antics obrers, que devien posar per model el dinar i el refresc dels anys que ells ostentaven aquell càrrec i, per tant, la responsabilitat d'organització.

Alhora d'analitzar la festa de Sant Roc, el que ens interessa més de posar en relleu són les resistències a la prohibició episcopal i el «pacte consensuat» del final, al 1740. Podem observar una evolució d'actituds tant en el clergat com en el poble. En un primer moment, hi ha una pressió popular que defensa la continuació de la processó, cercant un mètode de fer-la tot simulant respecte per la decisió del bisbe. El clergat parroquial cedeix. Advertim un fet digne d'ésser remarcat: La consuetud d'una comunitat no es pot trencar amb un simple decret. Tanmateix al cap d'uns 20 anys —més o menys, ja que no sabem la data exacta de la prohibició—, es deixa d'anar a Vilablereix. Què ha passat? Si fem cas al document la cosa fou prou senzilla i, fins i tot, quasi democràtica (les paraules que hem subratllat en transcriure la decisió de no continuar la festa són prou significatives en aquest sentit). La terminologia utilitzada indica pacte i consens, així com una certa acció educativa per part de Joan Calderó. Arribats en aquest punt hem de desconfiar del que diu la Consueta i, per tant, qüestionar la seva veracitat.

Les paraules que utilitza Joan Calderó per a explicar com es portà a terme l'abolició definitiva de la romeria de Sant Roc són plenes d'una gran deferència i davant d'elles correm el risc de convertir-nos en presoners de la imatge que donen, que és la de l'autor de la Consueta. No cal dir que la imatge que hom té d'una cosa no sempre és exponent de la realitat. La mateixa Consueta deixa entreveure d'alguna manera la nova resistència a deixar d'anar a la Capella de Sant Roc, afirmant que s'acordà que els obrers no donarien cap diner als sacerdots pels actes que es fessin el 16 d'agost a l'església parroquial de Riudellots en substitució de la romeria «per especial convenció ab los obrers a fi de que estos convinguessan en abulir la funció Antigua dalt explicada». Com podem veure, a més dels raonaments educatius de Joan Calderó que feien percebre la necessitat d'abolir la romeria, cal afegir-ne uns altres de més pragmàtics que aconseguiren allò que es desitjava. L'abolició és el resultat d'un canvi transaccional: tots els obrers l'accepten finalment amb la condició de quedar absolts de pagament pels actes religiosos substitutius de la romeria. A diferència de com es reaccionà davant la prohibició episcopal, el 1740 el conflicte no és resolt a partir de la concessió per part del clergat, sinó que els qui cedeixen aquesta vegada són els obrers.

Arribats aquí, la reflexió hauria d'anar sobre les relacions poble-clergat i els seus graus de reciprocitat, així com sobre el que Thompson anomena «equilibri paternalista». Aquesta anàlisi la pensem fer en un altre moment d'aquest treball, i ens hi remetem.

La informació que dona la Consueta de Riudellots sobre la festa de Sant Roc és d'una importància considerable per diferents motius: ens apareix la festa no com a quelcom estàtic en el temps, sinó canviant; els motius de canvi exògens a la comunitat parroquial (prohibició del bisbe) troben forta resistència en ella, i s'obre un període de transició (resultat de la concessió del clergat) en el qual es conserva el costum, amb uns petits canvis, que portarà, però, a l'abolició total, resultat de la concessió popular després de ponderar criteris educatius i econòmics alhora. A partir de la narració de la romeria de Sant Roc i les seves vicissituds ens hem adonat del contingut altament dialèctic del nostre document. Ens queda, però, una llacuna interpretativa que es mereix que la plantegem: ¿quins fóren els elements endògens de la comunitat parroquial que portaren a acceptar la proposta de Joan Calderó? L'abolició del 1740 fou conseqüència, ben segur, de la combinació de factors exògens (els criteris del sagristà curiat) i alhora endògens (l'acceptació per part dels obrers). L'enigma —sempre és bo que n'hi hagi algun— està en allò que portà a acceptar el pacte, que pot ésser exponent de canvis socials, econòmics, mentals dins la comunitat parroquial de Riudellots el 1740.

4. OPCIO PER L'ECONOMIA I L'AUSTERITAT

Giovanna Tomsich menciona²⁹ que en molts sacerdots del segle XVIII es fa present la idea de treure de les pràctiques religioses tot allò que fos signe d'exterioritat supèrflua. Volen simplificar les processons i les misses, així com treure el luxe de les esglésies. Es vol un culte més senzill, tasca bàsica per tal d'espiritualitzar més la religió.³⁰

Joan Calderó al llarg de la seva Consueta deixa prou clar els seus criteris a favor de la simplicitat i l'austeritat. Posem-ne exemples.

Fa una crítica a les excessives despeses que provoca la utilització dels músics en els oficis religiosos. Sobre la festa de Sant Antoni diu:

«Temps present se acostuma celebrar esta festa ab músichs de offici, o, de cant, que jo dic son los abegots de las Iglesias, que axi com estos se menjan la mel dels abells, dexan las brescas axutas com unas repas sens vi, axí aquells en las Iglesias sen portan los diners dexant las administracions axutas, y las Iglesias pobras».³¹

L'actitud economitadora —acompanyada d'una forta dosi de contingut moralitzador— del sagristà de Riudellots queda ben palesa quan explica els dos tipus de funerals que es podien fer per un difunt: les anomenades «honres magres» o les «honres grasses». Ell pren partit per les primeres, les honres magres, que consistien, com s'explica en la Consueta, en un ofici en record

29. TOMSICH, M.ª Giovanna: *op. cit.*, pp. 123-124.

30. DELUMEAU, Jean: *op. cit.*, p. 221.

31. APRS, *Consueta 1763*, f. 7.

del difunt, sense convidar a dinar els familiars ni els sacerdots. Per contra, les honres grasses o «llaminereres» es fan amb convit de familiars, amics i sacerdots, als quals se'ls dona dinar a la casa del difunt que es recorda i a tots els assistents se'ls repartia una «pa de memòries». Joan Calderó explica així la seva no conformitat amb aquest tipus d'honres:

«Verdaderament sempre so estat contrari a esta especie de Honras, ja per lo molt gasto y trestorn portan a las casas, ja també per lo poch que son útils a los diffunts y moltas vegadas molt perniciosas a los vius.

»Dich perniciosas a los vius: perque si son en lo Ivern es forta cosa que despues de estar lo clero bastament cansat en lo cantar los officis, y absoltas age de anar en quart, o, mitja hora lluny a dinar ab bestants fanchs en lo camí, y si son en lo estiu, ab bastanta calor.

»Dich perniciosas a los vius, perque algunas i no pocas ocassions, personas pobras del dol, o vehinat per lo desmesurat i inusitat aliment no dexan de experimentar bastant dany en la salut».³²

Joan Calderó mostra també el costum que acabava d'arrodonir les honres grasses. Es tractava de l'esmorzar que la casa del difunt portava a la rectoria als sacerdots que poc després havien de dir l'ofici. Fins i tot, concreta que és tradició de portar: un blocal de vi, més o menys gran segons el nombre de sacerdots concurrents als funerals, un pa i una costella d'anyell o moltò per a cada un. En aquest esmorzar hi participava també el mestre de minyons. Irònicament el redactor de la Consueta, després de narrar aquest petit àpat matinal del clergat, hi afegeix: «Affins en asso arriba la lleminaria de tals honras».³³

Advertim en el nostre clergue una disposició contrària i vigilant (recorrem la romeria de Sant Roc) envers tot allò que vagi acompanyat de menjar i beure. Joan Calderó vol un clergat allunyat de la vida quotidiana, d'una manera especial de festes i banquetes.³⁴ Per ell el menjar i la beguda treuen el caràcter espiritual a les festes religioses. Els àpats són un perill i vistos amb una gran suspicàcia, pels excessos que poden produir, especialment les borratxeres.

Aquest permanent estat d'alerta sobre el menjar i el beure es fa present en d'altres ocasions. En parlar de la festa de Tots Sants i del dia dels Difunts, la Consueta assenyala que als campaners per la feina extraordinària dels tocs de difunts «no se paga cosa alguna (...), ny se los dona beura, castanyas, ny otras cosas que se donan en diffarents altres Parròquias».³⁵ Les raons que es donen són dues: que per aquesta feina ja cobren el seu salari estipulat el dia en que se'ls ha arrendat de tocar les campanes, i que els excessos en la beguda poden donar lloc a disbarats. Joan Calderó és partidari de mantenir aquest costum: «Y so de sentir se mentinga esta consuetud de est modo, al-trement lo molt beura, no pocas vegadas, és ocassió de sobrats disbarats».³⁶

Hi ha en el sagristà de Riudellots una preocupació especial per a racionalitzar les coses, de manera que s'estalviïn problemes i abusos. Tot allò

32. APRS, *Consueta 1763*, f. 57.

33. APRS, *Consueta 1763*, f. 58.

34. DELUMEAU, Jean: *op. cit.*, p. 221.

35. APRS, *Consueta 1763*, f. 89.

36. APRS, *Consueta 1763*, f. 89.

que es pugui acordar fixant unes normes es fa. Així, el 1729 es determina que en la celebració de matrimonis, els escolans rebrien cada un un sou i sis diners, evitant les antigues disputes entre escolans i «contrahents de matrimoni sobre lo que estos donarian á aquells si feyan diffarents cosas de risa, y molt indessens de fersse en la Iglesia».³⁷ Es pretén que els actes religiosos siguin presidits pel màxim recolliment. En fer referència al viacrucis de la tarda del Diumenge de Rams, diu que aquest es fa dins l'església per tal d'obviar el mal temps que generalment fa aquell dia «y també perque a causa de major reculliment de potencias, se fasse ab major devoció».³⁸ Hi ha una actitud extremament vigilant envers tot el que pugui ultrapassar el caire devocional. Després de descriure la processó del Dijous Sant, que es feia quan es ponía el sol, s'afirma de manera taxativa i contundent que «esta és la Unica funció, que considero redícula en esta Parròquia».³⁹ ¿Què era el que feia d'aquesta processó un acte ridícul? Joan Calderó en la descripció que fa no ho diu. Aquest silenci documental pot ésser significatiu. Podem interpretar el silenci en el sentit que Joan Calderó omet d'explicar tot allò que ell no considera estrictament religiós en la processó (només esmenta la presència de la imatge del crucifix, d'una mare-de-Déu i el cant per part del clergat *sub missa voce* del salm miserere). El que fa ridícula la processó ¿és el comportament dels assistents o alguna cosa que s'hi fa? ¿És possible que part del poble representés fragments de la Passió? ¿O només és la nocturnitat el que dóna ridícula a l'acte? Sigui el que sigui, el cas és l'actitud crítica del redactor de la Consueta, i aquesta vegada sense proposar cap alternativa que acabés amb aquell estat de coses.

5. FESTA EMBOLCALLADA DE PATERNALISME

Pot semblar que en Joan Calderó hi ha una actitud totalment contrària a la festa. Fa ús de diferents criteris; alhora de fer la valoració sobre les diferents festes, no totes són passades pel mateix garbell. Assenyala la necessitat de mantenir-ne algunes. És conscient de la utilitat i la funcionalitat que tenen. És en aquest punt on podem veure en ell una certa pedagogia de la festa.

De la Festa o Gala de la Confraria de la Minerva, que se celebrava el tercer diumenge d'abril, afirma que segons el seu parer és la «Festa més lluhida, y de major alegria ce celebra en la Iglesia de la present Parròquia».⁴⁰ Assenyala diferents causes:

- Gran concurrència de clero i esforç d'aquest de celebrar «esta festivitiat amb tot decoro possible».
- Nombrosa i «lluhida» assistència de la gent de Riudellots i pobles veïns.
- Puntualitat i devoció dels assistents.

37. APRS, *Consueta 1763*, f. 17.

38. APRS, *Consueta 1763*, ff. 24-25.

39. APRS, *Consueta 1763*, f. 27.

40. APRS, *Consueta 1763*, ff. 32-34. En aquests fulls hi ha tot el referent a la Festa de la Confraria de la Minerva.

Tot plegat «causa una summa alegria interior y exterior». Si la Gala de la Minerva coincideix en Quaresma, es traslladarà la seva celebració en temps de Pasqua. Aquesta decisió serà presa «amigablement» entre el clergat parroquial i els pabordes:

«Altrement, may ab discordia faran la festa lluhida; antes be al contrari, lo que en ninguna manera és convenient, ny per lo spiritual, ny per lo temporal».

La concòrdia és valorada com a bàsica per tal que es desenvolupi la festa. La festa ha d'estar lliure de divisions i rencors. Tal com diuen els antropòlegs Jesús Contreras i Joan Prat, la festa tant pot servir per a reforçar els vincles de solidaritat com per a reforçar els antagonismes socials ja existents.⁴¹ Sembla, doncs, que el capellà sagristà de Riudellots intenti que les festes vagin pel primer camí.

La tolerància envers la festa es posa de manifest en descriure la diada de Sant Miquel de setembre, Festa Major de Riudellots.⁴² És l'única diada festiva que a la tarda no es fan a l'església ni les vespres ni el rés del rosari. En acabar l'ofici «queda també finida la festa en la Iglesia, quedant lo restant del dia *franch y libero per a festajar los forasters* que quiscun particula té en sa casa» (el subratllat és meu, J. M. P. S.). Es procura que el clergue que hagi de dir el rosari ho faci abans de l'ofici «per tenir la tarda libera, ja també perque en semblant die pocas son las casas en que se resie dit rosari, *per causa de altres ocupacions del mont*, en semblants diadas generalment occurrens» (el subratllat és meu, J. M. P. S.). Podem veure com el mateix clergat fa festa major, i s'apressa a fer els actes religiosos al matí per tal de disposar lliurement de la tarda. Cap paraula negativa ni cap escarefall no es mereix la Festa Major, només una frase distant i freda: «per causa de altres ocupacions del mont». La dicotomia temporal-espiritual és una constant en els judicis de Joan Calderó. Joan Prat, veu en el segle XVIII la continuació d'unes constants pel que fa a les relacions èlites religioses-masses de població, molt semblants a les establertes en els segles XVI i XVII, en els quals una de les passes a seguir era fer entrar en la mentalitat col·lectiva la noció de separació eficaç entre les coses sagrades i les profanes, que fins llavors es confonien en moltes manifestacions col·lectives (processons, pelegrinatges, etc.) de caire religiós.⁴³ Hem pogut veure, doncs, com en el cas de la Festa Major els actes religiosos resten supeditats a d'altres ocupacions que fan de la diada de Sant Miquel a Riudellots un dia excepcional. La mateixa Consueta ho diu de manera molt gràfica: «festajar los forasters». Una vegada més ens apareix la festa com a moment privilegiat de trobada. I aquesta vegada, la Consueta se'n fa ressò obertament. Fins i tot, hom podria parlar d'una certa sintonia del clergat amb la tal festa.

L'actitud tolerant envers la festa es posa de manifest de manera ben clara, també, quan es descriu la festa de les quatre pabordesses de Nostra Senyora que se celebrava el segon diumenge d'octubre. Aquest dia, les quatre

41. CONTRERAS, Jesús i PRAT, Joan: *op. cit.*, pp. 122-123.

42. APRS, *Consueta 1763*, ff. 78-79.

43. PRAT, Joan: *L'experiència religiosa ordinària en el segle XVIII: entre la continuïtat i el trencament*, pp. 249-251.

pabordesses passaven comptes de la seva administració i traspassaven el càrrec a quatre noves pabordesses. Al llarg de l'any cada una d'elles té al seu càrrec un veïnat de pagès havent de recollir caritats per l'administració amb una panera i una mare-de-Déu, passant cada diumenge a captar per les corresponents cases de pagès.⁴⁴ El segon diumenge d'octubre el traspàs de funcions es feia d'una manera simbòlica i ritual: les quatre pabordesses que deixaven el càrrec lliuraven un ciri (el ciri de l'administració) a les noves, tot ballant. Joan Calderó es mostra molt tolerant envers aquestes ballades, raonant la seva tolerància tot veient en elles una funcionalitat. Afirmar que no és partidari de treure aquestes ballades. Ho justifica, primerament, amb una raó ben pragmàtica i utilitària: la prohibició dels balls podria representar una disminució de les caritats i almoines. Tanmateix, va més lluny del pragmatisme i presenta les ballades com a element compensador del treball desenvolupat al llarg de l'any per les pabordesses, malgrat que provoquin alguna despesa extraordinària a l'Administració. Una vegada més, deixem que la Consueta ens ho digui amb el seu llenguatge:

«(...) Y assentant primerament, que las ballas de sa naturalesa no son malas, sino *una obra de si indiffarent*, se de sentir no se los privia esta diverssió, perque la experiència ha ensenyat en diffarents occasions esser esta privació perjudicial al temporal augment de cladivas y almoynas, que altrement ab la permissió de aquellas se fan a favor de la confraria, y com també de altres administracions. A més de que bastatament *han tingut treball en lo discurs de l'any* en aplegar a favor de la corresponent Administració, lo que *se pot en algo compenssar en perimetrarlos un die de honesta recreació* encara que sie ab algun gasto de la Administració los correspon».⁴⁵

(El subratllat és meu J. M. P. S.)

El contingut de la Festa de les Pabordesses de Nostra Senyora és altament ritual. La festa és treballada ritualment.⁴⁶ Les ballades tenen la funció de traspassar, a partir del símbol del ciri, una responsabilitat o càrrec a desenvolupar al llarg de l'any. En la tasca de pabordessa hi ha alhora honor i càrrega.⁴⁷ El ball d'alguna manera expressa tot això. La Consueta ens presenta la tal festa com a eina d'alliberament del treball. La festa com a premi.

5.1. El paternalisme com a limit

De manera contundent en el darrer text que hem transcrit de la Consueta surten els límits de la tasca educativa del nostre clergue: el paternalisme. Queda prou clar en la terminologia que es fa servir que les ballades són una

44. Desenvolupar el càrrec de paborde o pabordessa era una forma d'integració i coneixement del poble. Així ho hem comprovat a través de la història oral, tot xerrant amb les pabordesses de Santa Margarida de Vilobí d'Onyar de principis de l'actual segle. Ens afirmaren que tot captant blat per les cases de pagès de Vilobí per a pagar la festa, per primera i única vegada varen recórrer la totalitat de les cases de pagès, recordant els seus noms i la seva localització. Era una manera de conèixer qualitativament el territori.

45. APRS, *Consueta 1763*, f. 83.

46. CONTRERAS, Jesús i PRAT, Joan: *op. cit.*, p. 104.

47. GUTTON, Jean-Pierre: *La sociabilité villageoise dans l'ancienne France*, p. 207.

concessió. Les raons per a mantenir els balls nèixen en el mateix lloc d'on sortiren les que justificaven la supressió de la romeria de Sant Roc. L'autonomia de la cultura popular es veu limitada per aquestes accions paternalistes. Tal com diu Thompson el paternalisme «fa una descripció de les relacions socials vista des de dalt».⁴⁸ El mètode que fa servir Joan Calderó per a sortir-se amb la seva és la persuasió (recordem els termes que s'utilitzen a l'hora d'explicar la supressió de la romeria de Sant Roc, el 1740). D'alguna manera segueix les petjades de Jovellanos, que pensava que calia educar la gent amb «sensa-tesa persuasiva».⁴⁹ Darrera l'actitud paternal (que pot autoritzar o desautoritzar) hi ha implicacions d'«escalf humà» i «confort emocional».⁵⁰ En la qüestió de la permisibilitat de les ballades es torna a fer present allò que ja s'ha esmentat en parlar de la romeria de Sant Roc: la reciprocitat poble-classes dirigents que dona lloc a un equilibri paternalista, en el qual totes dues parts restaven presoneres l'una de l'altra.⁵¹ En aquestes relacions hi havia alhora antagonismes i reconciliacions.⁵² La supressió de la romeria de Sant Roc el 1740 i la tolerància envers els balls del segon diumenge d'octubre són les dues cares d'una mateixa moneda: el «paper paternalista» desenvolupat per les classes dirigents de l'Antic Règim, representades en el nostre cas per un clergue sagristà d'una petita parròquia rural.

CLOENDA

L'objectiu d'aquest treball era de fer una primera aproximació a les possibilitats que poden oferir les consuetes parroquials a l'hora de fer història de l'Educació de les societats pageses pre-industrials, a partir d'una consuetat concreta i força excepcional per les seves característiques. Darrera d'això hi ha la idea —o obsessió— d'aprofitar a l'hora de fer història tots els possibles recursos, i més quan es tracta d'estudiar les societats pageses, força pobres en documentació escrita, especialment en qüestió educativa.

És convenient dir que ens hem deixat al tinter molts assumptes que es poden veure en el document i que constaten l'alta professionalitat del seu redactor. La Consueta de Riudellots té un contingut pedagògic perquè és un llibre de consells en el qual la història i l'experiència esdevenen una continuïtat. Al llarg del treball bàsicament es pot descobrir una certa pedagogia de la festa. Tanmateix, apareixen d'altres qüestions tant o més importants i que deixem per a estudiar més endavant (així, entre d'altres coses, Joan Calderó parla de la necessitat d'ésser disciplinat en els horaris de les funcions religioses, de la concòrdia que hi ha d'haver entre el clergat i, entre aquest i els seus parroquians, de la importància de portar un bon arxiu parroquial centralitzat i no dispers en diverses mans...). La investigació, doncs, s'ha de continuar.

48. THOMPSON, E. P.: *op. cit.*, p. 17.

49. TOMSICH, M.ª Giovanna: *op. cit.*, p. 2.

50. THOMPSON, E. P.: *op. cit.*, p. 18.

51. THOMPSON, E. P.: *op. cit.*, p. 39.

52. THOMPSON, E. P.: *op. cit.*, p. 42.

BIBLIOGRAFIA

- BARDULET, Salvador: *Vint-i-dos anys d'instrucció catequètica a Gurb* a «Resums de les comunicacions a les 5.ª Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans», Escola Universitària Balmes de Mestres d'Osona, Vic, 1982.
- CASASSAS, Lluís: *Fires i mercats a Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1978.
- COMES, Pau: «Antropologia i educació» a *Antropologia d'avui*, Edit. Teide (Què cal saber, 19), Barcelona, 1983, pp. 141-159.
- CONTRERAS, Jesús i PRAT, Joan: *Les festes populars*, Hogar del Libro (Els llibres de la frontera, 2), Barcelona (2.ª ed.), 1982.
- DELUMEAU, Jean: *El catolicisme de Lutero a Voltaire*, Edit. Labor (Nueva Clio, 30 bis), Barcelona, 1973.
- GINZBURG, Carlo: *El queso y los gusanos*, Muchnik editors, Barcelona, 2.ª ed., 1982.
- GUTTON, Jean-Pierre: *La sociabilité villageoise dans l'ancienne France*, Hachette (Le temps, les hommes), 1979.
- LE GOFF, Jacques: «Las mentalidades. Una historia ambigua» a *Hacer la Historia*, V. III, Ed. Laia (50/Papel 451), Barcelona, 1981, pp. 81-98.
- MARQUÈS, Josep M.: *L'Església a Vilobí d'Onyar*, Gràfiques Duch, Cassà de la Selva, 1978.
- MARQUÈS, Salomó i ROSSICH, Albert: «Introducció, transcripció i notes» a REIXAC, Baldiri: *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*, V. II, Col·legi Universitari de Girona, 1981.
- MIRA, Joan F.: *Vivir y hacer historia. Estudios desde la antropología social*, Eds. Península (Historia/Ciencia/Sociedad 165), Barcelona, 1980.
- PRAT, Joan: *L'experiència religiosa ordinària en el segle XVIII: entre la continuïtat i el trencament* a «Siglo XVIII. Una aproximación interdisciplinar», Seminario de Aplicaciones Didácticas. Departamento de Historia Moderna, Facultad de Filosofía y Letras de Tarragona, U. Barcelona, 1963.
- REIXAC, Baldiri: *Instruccions per la ensenyansa de minyons*, Estampa del Brusi, Barcelona.
- Sacrosanto y Ecuménico Concilio de Trento*, Ch. Bouret, París, 1893.
- THOMPSON, E. P.: *Tradición, revuelta y conciencia de clase*, Edit. Crítica (Crítica/Historia 7), Barcelona, 1979.
- TOMSICH, M.ª Giovanna: *El jansenismo en España, Siglo XXI*, Madrid, 1972.
- TORT MITJANS, Francesc: *El obispo de Barcelona Josep Climent i Avinent (1706-1781)*, Editorial Balmes (Col. Fundació Mn. Josep Sanabre, n.º 2), Barcelona, 1978.
- VAYREDA, Marià: *La punyalada*, Edicions 62-La Caixa (Les millors obres de Literatura Catalana, 40), Barcelona, 1980.
- VOVELLE, Michel: *La caída de la monarquía 1787-1792*, Edit. Ariel (Col. Historia 26), Barcelona, 1979.
- VROEDE, Maurice de: *Tendances actuelles en Histoire de l'Éducation*, a «Full informatiu de la coordinadora de les Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans», Girona, 1980.